

The Role of Political Culture in Political-Social Participation of Iranian People

Mahmood Vasegh¹ ✉, Arash Nasiri Zarghani² , Seyyed Mohammad Naghibzadeh³ ,
Reza Shakouri Jousheghan⁴

1. (Corresponding Author) *Department of Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran*

Email: mahmoodvasegh@ut.ac.ir

2. Department of Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: a.nasiriz@ut.ac.ir

3. Department of Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: naghibzade.48@ut.ac.ir

3. Department of Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: ezash.2237@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article History:

Received:

22 June 2024

Received in revised form:

27 September 2024

Accepted:

3 November 2024

Available online:

11 December 2024

Keywords:

*Iranian Society,
Political Culture,
Social – Political
Participation.*

ABSTRACT

One of the areas that political culture can overshadow is the discussion of the political and social contributions of the people of a society. In this regard, the aim of the current research is to investigate the role of the political culture that governs Iranian society in the level of participation or non-participation of the people in the political and social arenas. The research method in this article is based on the combined quantitative and qualitative methods. In the quantitative part, the results obtained from the expert questionnaire were analyzed while preparing the expert questionnaire. The statistical population in this research consisted of 50 experts related to the subject, and according to Cochran's formula and Morgan's table, the sample size of the research included 44 experts. In the qualitative part, in addition to using library resources, the results of the face-to-face conversation of the authors of the article with 20 experts related to the research topic have been the basis of the authors' analysis. The considered period is the years after the end of the imposed war (1988) until now (2024). The findings show that the three main indicators of "national motivations," "dependence on the ruling system," and "political role-playing" are effective in people's social participation and can determine the level of participation. Also, regarding the factors of political culture affecting non-participation, two general indicators of "political distrust" and "lack of collective morale" were identified, which play a significant role in the non-participation of Iranian society.

Cite this article: Vasegh, M., Nasiri Zarghani, A., Naghibzadeh, S. M., & Shakouri Jousheghan, R. (2024). The Role of Political Culture in Political-Social Participation of Iranian People. *Human Geography Research Quarterly*, 56(4), 103-121.

<http://doi.org/10.22059/jhgr.2024.369700.1008655>

© The Author (s)

Publisher: University of Tehran Press

Extended Abstract

Introduction

In democratic systems, political-social partnerships at the community level are significant not only for the realization of democracy and freedom in the country but also for progress and development in various dimensions and fields. The continuous and widespread presence of people in various fields will bring social vitality, national unity, and solidarity. In other words, the high participation of people in public affairs, in addition to the fact that it can lead to people-based statehood at the local and national levels, but also the participation of individual members of the society can show unity, national unity and the unity of the government and the nation. Various factors affect the level of participation, which undoubtedly requires comprehensive and detailed research. However, one of the most important variables that can affect the level of participation of the people of a society and even their non-participation is the society's political culture. Historical background and political culture undeniably influence society's minds and thoughts. As much as the political culture of the society expresses the importance of the nation's position and includes components that are the basis for the more significant and continuous presence of the people in the political-social arenas, it can be expected that the society has inherited a highly participatory political culture. In other words, the political culture of each society has several characteristics, some of which can positively affect the participation rate, and others lead to a decrease in the participation rate and even non-participation of the people. Knowledge of the components of societies' political culture has received much attention from thinkers in this field. However, only some researchers have considered these components in line with the general participation of the people. Therefore, in this research, the effort is to identify these components and study their importance.

Methodology

The current research is included in the applied research group, which is both qualitative and quantitative. In this research, a descriptive-analytical approach has been

used to investigate and identify the factors affecting the level of participation and non-participation of Iranian people in political and social fields. According to the type of research, the method of collecting information was qualitative and quantitative. In the qualitative part, relying on library resources and using authentic books and articles, indicators influencing the level of participation and non-participation were identified and analyzed, and in the quantitative part, the opinions and views of experts were used using an elite questionnaire. The statistical population and research sample size include 50 people with master's degrees and a doctorate in fields related to the subject (including political geography, political science, sociology, etc.). The questionnaire was analyzed through weighted averaging, and the factor analysis method was used to categorize the indicators with the help of SPSS software.

Results and discussion

The findings of this research are generally divided into two groups as 1) factors that affect the level of political-social participation of the Iranian people and 2) factors that affect the lack of political-social participation of the people. Three main indicators are national motivations (including motivation to strengthen national independence, sense of patriotism, sense of xenophobia, sense of duty and commitment to the society), dependence on the ruling system (including unquestioning obedience to those in power, the expectation to do everything by the government, the influence of political personalities and elites, the role of religion and religious view in participation, considering the government sacred) and political role-playing (including the feeling of political and social satisfaction, the feeling of political freedom, trust in the political system, the feeling of effectiveness in the political structure of the country, the feeling of influencing the political power), they affect the level of participation. Effective factors in non-participation in two general indicators of political mistrust (including political aversion and reluctance to political affairs, negative attitude towards political power, the mentality of the existence of a gap

between the people and the government, general distrust of political parties and groups) and also the lack of collective spirit (including the lack of acceptance of collective activities and organizational, preference of individual benefits over collective benefits, lack of spirit of tolerance in the society) were classified and discussed.

Conclusion

Political development, democracy, and the progress of society imply the level of participation of its people in various political and social fields; in this direction, the political culture of a country can play a significant role. In this article, it was discussed that the components of political culture have a direct relationship with the level of participation or non-participation of the people of a society. According to the characteristics of the Iranian society, the historical background of Iran, and its political culture in general, several components were identified and analyzed in detail. The sense of patriotism and the strengthening of national independence have been of considerable importance in the field of national motives. This means that regardless of their views on the government institution, the Iranian society participates and plays a role in various partnerships with the motivation of patriotism and patriotism. After examining the level of people's participation, the factors affecting non-participation were also discussed, during which it was revealed that two indicators of political distrust and lack of collective spirit can affect these conditions. In the field of political mistrust, it should be stated that the negative attitude toward political power and mistrust of political parties and groups, in line with the previously mentioned low trust in the political system, has caused people to have less trust in political and social institutions. In the lack of collective spirit, the importance of individual interests and prioritizing them over national interests has caused the factor of preference of individual interests over collective interests to have the most significant effect on the lack of political-social participation.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

نقش فرهنگ سیاسی در مشارکت‌های سیاسی - اجتماعی مردم ایران

محمود واثق^۱، آرش نصیری زرقانی^۲، سید محمد نقیب‌زاده^۳، رضا شکوری جوشقان^۴۱- نویسنده مسئول، گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: mahmoodvasegh@ut.ac.ir۲- گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: a.nasiriz@ut.ac.ir۳- گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: Naghizade.48@ut.ac.ir۴- گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: reza.shakoori.jo@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۴/۰۲

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۷/۰۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۸/۱۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۹/۲۱

واژگان کلیدی:

جامعه ایرانی،

فرهنگ سیاسی،

مشارکت سیاسی - اجتماعی.

فرهنگ سیاسی طیف وسیعی از اندیشه‌ها و رفتارهای جوامع را در برمی‌گیرد و یکی از عرصه‌هایی که فرهنگ سیاسی می‌تواند آن را تحت‌الشعاع قرار دهد، بحث مشارکت‌های سیاسی و اجتماعی مردم یک جامعه است. در این راستا، هدف پژوهش حاضر بررسی نقش فرهنگ سیاسی حاکم بر جامعه ایرانی در میزان مشارکت یا عدم مشارکت مردم در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی بوده و در پی دستیابی به پاسخ این سؤال است که مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در این زمینه کدام عوامل هستند؟ روش پژوهش در این مقاله، مبتنی بر شیوه تلفیقی کمی و کیفی بوده است. در بخش کمی، ضمن تنظیم پرسشنامه خبرگانی، نتایج حاصل از آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. جامعه آماری در این پژوهش مشتمل بر ۵۰ نفر از کارشناسان مرتبط با موضوع بوده و مطابق فرمول کوکران و جدول مورگان، حجم نمونه پژوهش شامل ۴۴ نفر از کارشناسان یادشده بوده است. در بخش کیفی علاوه بر بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، نتایج حاصل از گفتگوی حضوری نگارندگان مقاله با تعداد ۲۰ نفر از کارشناسان مرتبط با موضوع پژوهش، مبنای تجزیه و تحلیل نویسندگان بوده است. بازه زمانی مدنظر، سال‌های پس از خاتمه جنگ تحمیلی (۱۳۶۷) تاکنون (۱۴۰۲) می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد سه شاخص اصلی «نگیزه‌های ملی»، «وابستگی به نظام حاکم» و «نقش‌آفرینی سیاسی» در مشارکت‌های اجتماعی مردم مؤثر هستند و می‌توانند میزان مشارکت را تعیین نمایند. همچنین در مورد عوامل فرهنگ سیاسی مؤثر بر عدم مشارکت نیز دو شاخص کلی «بی‌اعتمادی سیاسی» و «عدم روحیه جمعی» شناسایی شدند که نقش قابل توجهی در عدم مشارکت جامعه ایرانی ایفا می‌کنند.

استناد: واثق، محمود؛ نصیری زرقانی، آرش؛ نقیب‌زاده، سید محمد و شکوری جوشقان، رضا. (۱۴۰۳). نقش فرهنگ سیاسی در مشارکت‌های سیاسی - اجتماعی مردم ایران. فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۶ (۴)، ۱۰۳-۱۲۱.

<http://doi.org/10.22059/jhgr.2024.369700.1008655>

مقدمه

در نظام‌های مردم‌سالار، مشارکت‌های سیاسی - اجتماعی در سطح جامعه نه تنها برای تحقق دموکراسی و آزادی در کشور اهمیت بسیاری دارد، بلکه پیشرفت و توسعه را در ابعاد و زمینه‌های گوناگون نیز به ارمغان می‌آورد. حضور پیوسته و گسترده مردم در عرصه‌های مختلف، نشاط اجتماعی را در پی خواهد داشت و همچنین اتحاد و همبستگی ملی را موجب می‌شود. (عباس‌زاده مرزبالی، ۱۳۹۹: ۱۹). به عبارتی دیگر، مشارکت بالای مردم در امور عمومی، علاوه بر آنکه در سطوح محلی تا ملی می‌تواند منجر به مشارکت مردم پایه شود، بلکه مشارکت فرد فرد اعضای جامعه می‌تواند ایجاد روحیه خودباوری، وفای، اتحاد ملی و پیوستگی دولت و ملت را به نمایش بگذارد (سبکتگین ریزی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۲). بدیهی است که در سوی مقابل، عدم مشارکت کافی مردم می‌تواند تبعات جبران‌ناپذیری را همچون کاهش همبستگی ملی، خدشه به اصول دموکراسی و آزادی، عدم توسعه سیاسی، فروپاشی اجتماعی و درنهایت گسستگی دولت و ملت را به دنبال داشته باشد.

عوامل مختلفی در میزان مشارکت مؤثر هستند که پرداختن به آن‌ها بدون شک نیازمند پژوهشی همه‌جانبه و مفصل است، اما به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین متغیرهایی که می‌تواند بر میزان مشارکت مردم یک جامعه و حتی عدم مشارکت آن‌ها تأثیرگذار باشد، فرهنگ سیاسی جامعه است (بهنام‌فر و شاعری، ۱۳۹۷: ۴۸). پیشینه تاریخی و فرهنگ سیاسی بدون شک بر اذهان و افکار جامعه نقش غیرقابل‌انکاری دارد و هراندازه که فرهنگ سیاسی جامعه بیانگر اهمیت جایگاه ملت باشد و مؤلفه‌هایی را در برگیرد که زمینه‌ساز حضور بیشتر و مستمر مردم در عرصه‌های سیاسی - اجتماعی باشد، می‌توان انتظار داشت که جامعه فرهنگ سیاسی مشارکتی بالایی را به ارث برده است. به بیانی دیگر، فرهنگ سیاسی هر جامعه دارای شاخصه‌های متعددی است که برخی از آن‌ها می‌توانند تأثیر مثبتی بر میزان مشارکت داشته باشند و برخی دیگر نیز منجر به کاهش میزان مشارکت و حتی عدم مشارکت مردم می‌شوند.

شناخت مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی جوامع، بسیار مورد توجه اندیشمندان این حوزه قرار گرفته است اما پژوهش‌های معدودی این مؤلفه‌ها را در راستای مشارکت عمومی مردم در نظر گرفته‌اند. بنابراین در این پژوهش تلاش بر این است که این مؤلفه‌ها شناسایی و میزان اهمیتشان مورد مطالعه قرار گیرد. مسئله اصلی نگارندگان مقاله در این پژوهش آن است که با در نظر گرفتن موضوع سیطره عمیق و مزمن فرهنگ سیاسی تقدیرگرا بر جامعه ایرانی طی قرون متمادی که دو ویژگی عدم مشارکت در امور اجتماعی و گروهی و نیز نگرش منفی نسبت به امر سیاسی از شاخصه‌های بارز آن است (شمس‌الدینی و مقصودی، ۱۴۰۰: ۸۹)، همچنین با ملاحظه تنوع و تفاوت‌های ناشی از شرایط جغرافیای طبیعی و سرزمینی و تمایزات ناحیه‌ای، فرهنگی و قومی ایران، چگونه می‌توان اثرات واگرایی‌های بالقوه و بالفعل ناشی از این تفاوت‌ها را کاهش داده و در جهت عکس، مؤلفه‌های تقویت‌کننده همگرایی را در جامعه ایرانی به منظور افزایش وحدت و میزان مشارکت در امور سیاسی و اجتماعی فعال نمود؟ بدیهی است بررسی آسیب‌شناسانه این مسئله و انتخاب رویکردها، روش‌ها و ابزارهای مؤثر و کارآمد در این زمینه، نقش بسیار مهم و حیاتی در تحول تدریجی فرهنگ سیاسی دیرپای تقدیرگرایی در جامعه ایرانی داشته و می‌تواند زمینه را برای افزایش میزان مشارکت مردم ایران در امور اجتماعی و سیاسی فراهم نماید و به دنبال آن میزان وحدت، همبستگی و امنیت ملی کشور در شرایط اجتماعی و در نهایت رضایتمندی عمومی جامعه را فراهم آورد. روشن است پرداختن به ایده موضوع و پژوهش در مورد آن، واجد اهمیت و ضرورتی اساسی و اجتناب‌ناپذیر می‌باشد. اگرچه تسلط فرهنگ سیاسی - اجتماعی تقدیرگرا بر جامعه ایرانی و اثرات مخرب آن در زمینه عدم یا کاهش مشارکت مردم در امور جمعی و گروهی ریشه در تاریخ طولانی این کشور داشته و محصول قرون متمادی است که این مطلب در جای خود نیازمند پژوهشی مستقل و مفصل است، لیکن بازه زمانی مدنظر در مقاله حاضر و در این زمینه، مربوط به سال‌های پس از

خاتمه جنگ تحمیلی (۱۳۶۷) تاکنون (۱۴۰۲) می‌باشد. ذکر این نکته ضروری است که هرچند در طول این مدت مشارکت مردم در عرصه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی دارای نقاط عطفی نیز بوده است، اما بایستی در نظر داشت که این مشارکت‌ها دارای روندی سینوسی و پرفرازونشیب بوده و فاقد ثبات نسبی در عرصه‌های مختلف مشارکت مردم می‌باشد.

مبانی نظری

فرهنگ

یکی از مفاهیم بسیار پیچیده و گسترده که در تمامی رشته‌ها و شاخه‌های علوم انسانی می‌توان ردپای آن را یافت، فرهنگ است. فرهنگ کلیت در هم تافته‌ای است شامل دانش، دین، هنر، قانون، اخلاقیات، آداب و رسوم و هرگونه توانایی و عادت‌هایی که آدمی همچون عضوی از جامعه به دست می‌آورد (آشوری، ۱۳۹۷: ۴۷). در تعریف فرهنگ، واژه‌هایی مانند تربیت و ادب و نیز دانش، علم، معرفت و مجموعه آداب و رسوم آمده است. همچنین مجموعه علوم و معارف و هنرهای یک قوم را فرهنگ نامیده‌اند. فارغ از تعدد واژه‌های مترادف معرفی شده برای فرهنگ، بسیاری از اندیشمندان و لغت‌شناسان ایرانی، این واژه را معرفی کننده ابعاد معنوی زندگی انسان دانسته‌اند (حسینی، ۱۳۹۴: ۱۸۵). به‌طور کلی فرهنگ دایره‌مدار امر ذهنی، بیناذهنی، معنایی، ایده‌ای، اندیشه‌ای، معرفتی، تاریخی، هنجاری - ارزشی، فلسفه و حتی دین، در برابر امر مادی تعریف می‌شود. هر جا که بحث از یک اندیشه و ایده و یک معناست، فرهنگ است، چه فردی باشد و چه جمعی (افروغ، ۱۳۹۴: ۹).

فرهنگ سیاسی

فرهنگ سیاسی مجموعه‌ای از باورها، بینش‌ها، پیش‌فرض‌ها، علایق و رفتارهای یک ملت است نسبت به امور سیاسی نظیر حکومت، قدرت، رابطه ملت و حکومت، روابط خارجی، امنیت و نظایر این‌ها (حافظ‌نیا، ۱۳۸۸: ۱۹۳ و نیز سپهرنیا و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۹). فرهنگ سیاسی، الگوهای جهت‌گیری نسبت به موضوعات سیاسی نظیر احزاب، دادگاه‌ها، قانون اساسی و دولت است (فاطمی‌نیا، ۱۳۹۸: ۳۷). فرهنگ سیاسی به‌عنوان بخشی از فرهنگ عمومی که بر رابطه جامعه و قدرت متمرکز است، تأثیر بسزایی در توسعه سیاسی کشورها دارد (بیگدلو، ۱۴۰۰: ۴۳).

اصطلاح فرهنگ سیاسی اولین بار توسط گابریل آلموند در اصطلاحات علوم سیاسی در سال ۱۹۵۶ م استفاده شد. طبق نظر وی، فرهنگ سیاسی اگرچه مرتبط با فرهنگ عمومی است اما همانند آن نیست. فرهنگ سیاسی بخشی متمایز از فرهنگ عمومی و دارای استقلال خاصی است (Azizi & Ahmad, 2021: 57). در این معنا، فرهنگ سیاسی به ارزش‌ها و رفتار سیاسی فردی یا جمعی اشاره دارد (Carreira Da Silva et al, 2015: 1). آلموند، فرهنگ سیاسی را الگوی ایستارها و سمت‌گیری‌های فردی نسبت به سیاست در میان اعضای یک نظام تعریف می‌کند. از دید وی، هر نظام سیاسی متضمن یک الگوی خاص از جهت‌گیری به سمت کنش‌های سیاسی است؛ این بدین معنا است که در هر نظام سیاسی یک قلمرو ذهنی سازمان‌یافته در باب سیاست وجود دارد که به جامعه، ترکیب نهادها و اتکای اجتماع بر افعال فردی معنی می‌دهد (Almond, 1990: 138 و نیز رفیع و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۷).

مشارکت سیاسی

در مورد مشارکت سیاسی تعاریف متعددی را بیان کرده‌اند. از جمله اینکه مشارکت سیاسی، فعالیت داوطلبانه اعضای جامعه در انتخاب رهبران است (Mofoluwawo, 2014: 170). همچنین از جمله مهم‌ترین مصادیق مشارکت در امور

سیاسی و سنجش آن را مشارکت در رأی دادن، امضای طومار، پیوستن به تحریم، یا پیوستن به تظاهرات / اعتصابات مسالمت‌آمیز دانسته‌اند (Liu, 2023: 4). مشارکت عملی جمعی، آگاهانه و داوطلبانه است که در بردارنده دخالت شهروندان در امور عمومی و در سطوح مختلف تصمیم‌گیری‌های اداری و سیاسی و انداختن رأی به صندوق تا مساعدت مستقیم نسبت به ارضای نیازهای اجتماعی و همچنین دخالت مردم در کارکرد سازمان‌هایی است که حیات کاریشان به آن بستگی دارد (خوش‌فر و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۱).

مشارکت سیاسی از جمله شاخص‌های مهم جامعه مردم‌سالار به شمار می‌رود، به طوری که آن را نماد مردم‌سالاری و مشروعیت حاکمیت می‌دانند (عشایری و عادل، ۱۴۰۱: ۴۸۶). انواع گوناگونی از مشارکت سیاسی وجود دارد مانند رأی دادن و فعالیت در انتخابات، شرکت در مراسم‌ها و راهپیمایی‌های سیاسی، عضویت در یک گروه یا حزب سیاسی، تلاش برای موفقیت یک کاندیدا در انتخابات، مذاکره با نمایندگان، ارتباط با مسئولان، علاقه و پیگیری موضوعات سیاسی، تبلیغ برای احزاب سیاسی، نوشتن مقالات و سخنرانی‌های سیاسی، شرکت در مبارزات سیاسی، رقابت در جهت انتخاب شدن برای پست‌های سیاسی و عمومی کشور، مشارکت سیاسی منفعلانه، مشارکت سیاسی حمایتی، مشارکت سیاسی فعال، مشارکت سیاسی ابزاری، مشارکت سیاسی خودجوش، مشارکت سیاسی برانگیخته‌شده، مشارکت سیاسی واقعی و مشارکت سیاسی منفی مانند خودداری از رأی دادن (پناهی و بنی‌فاطمه، ۱۳۹۴: ۳۷).

مشارکت اجتماعی

مشارکت اجتماعی به کنش یا عمل مشارکتی گفته می‌شود که عامل با توجه به انتظارات افراد دیگر آن را انجام می‌دهد (گلابی و اخشی، ۱۳۹۴: ۱۴۴). مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری‌ها، همیشه به‌عنوان یکی از ارزش‌های مهم اداره امور عمومی مطرح است. به طوری که مشارکت شهروندان در امور عمومی یکی از اقدامات کلیدی در راستای عدالت اجتماعی به شمار می‌رود (مهرگان و همکاران، ۱۳۹۷: ۲). مشارکت اجتماعی دربرگیرنده انواع مختلف کنش‌های فردی و گروهی به‌منظور دخالت در تعیین سرنوشت خود و جامعه و تأثیر نهادن بر فرآیندهای تصمیم‌گیری درباره امور عمومی است (گلابی و اخشی، ۱۳۹۴: ۱۴۹). اساسی‌ترین مصادیق مشارکت اجتماعی عبارت‌اند از: همکاری با انجمن اولیای مدارس، همکاری با شوراهای محلی، همکاری با انجمن‌های خیریه، همکاری با مراکز علمی و پژوهشی، حضور در نماز جماعت یا نماز جمعه، حضور یا شرکت در هیئت‌های مذهبی، حضور یا شرکت در مسابقات و فعالیت‌های ورزشی و تفریحی، حضور یا شرکت در کلاس‌های آموزشی، حضور یا شرکت در فعالیت‌های هنری و ادبی مثل کانون‌های ادبی و جلسات بازخوانی آثار ادبی، حضور یا شرکت در پایگاه‌های بسیج، پیگیری مسائل اجتماعی، میزان بازدید از نمایشگاه‌های مختلف و... (قریشی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۶).

روش پژوهش

پژوهش حاضر در گروه تحقیقات کاربردی قرار می‌گیرد. در این پژوهش سعی شده با رویکردی توصیفی - تحلیلی به بررسی و ریشه‌یابی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت و همچنین عدم مشارکت مردم ایران در زمینه‌های سیاسی و اجتماعی پرداخته شود. شیوه گردآوری اطلاعات با توجه به نوع پژوهش، به دو صورت کیفی و کمی انجام گرفت؛ در بخش کیفی با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و استفاده از کتاب‌ها و مقالات معتبر، شاخص‌های تأثیرگذار بر میزان مشارکت و عدم مشارکت شناسایی و بررسی شدند و در بخش کمی نیز با استفاده از پرسشنامه‌نخبگی از نظرات و دیدگاه‌های صاحب‌نظران در مورد شاخص‌های مزبور بهره گرفته شد. جامعه آماری این پژوهش مشتمل بر ۵۰ نفر از افراد آشنا با موضوع پژوهش از جمله

جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی بوده است؛ و حجم نمونه پژوهش شامل ۴۴ نفر از کارشناسان یادشده می‌باشد که از طریق فرمول کوکران و جدول مورگان به‌دست‌آمده است. تحلیل پرسشنامه از طریق میانگین‌گیری وزنی انجام گرفت و برای دسته‌بندی شاخص‌ها نیز از شیوه تحلیل عاملی به کمک نرم‌افزار SPSS بهره گرفته شد.

یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش به‌طور کلی به دو گروه تقسیم می‌شوند: (۱) عواملی که بر میزان مشارکت‌های سیاسی - اجتماعی مردم ایران دخالت دارند و (۲) عواملی که بر عدم مشارکت‌های سیاسی - اجتماعی مردم تأثیر می‌گذارند.

۱. عوامل مؤثر بر میزان مشارکت

طبق یافته‌ها و نتایج پژوهش، سه شاخص اصلی: انگیزه‌های ملی (شامل انگیزه تقویت استقلال ملی، حس میهن‌دوستی، حس بیگانه‌ستیزی، احساس وظیفه و تعهد نسبت به جامعه)، وابستگی به‌نظام حاکم (شامل پیروی بی‌چون‌وچرا از صاحبان قدرت، انتظار انجام همه کارها توسط دولت، تأثیرپذیری از شخصیت‌ها و نخبگان سیاسی، نقش مذهب و نگاه دینی در مشارکت، مقدس دانستن حکومت) و نقش‌آفرینی سیاسی (شامل احساس رضایت سیاسی و اجتماعی، احساس آزادی سیاسی، اعتماد به‌نظام سیاسی، احساس اثربخشی در ساختار سیاسی کشور، احساس تأثیرگذاری بر قدرت سیاسی) بر میزان مشارکت تأثیرگذار هستند.

الف) انگیزه‌های ملی

انگیزه تقویت استقلال ملی

از جمله مهم‌ترین عواملی که می‌تواند بر مشارکت مردم به‌خصوص در عرصه ملی مؤثر واقع شود، انگیزه تقویت و حفظ استقلال ملی است که همواره موردتوجه هر نظام سیاسی نیز قرار دارد. مسئله استقلال ملی میدانی است که همه نیروهای میهن‌دوست علیرغم اختلافات گذشته در آن گرد هم می‌آیند (Lialiouiti, 2015: 10). بنابراین یکی از بنیادی‌ترین ارزش‌ها در فرهنگ سیاسی مردم ایران، حفظ استقلال ملی است. اهمیت این ارزش هرچند در دوره مشروطیت برای اولین بار به معنای امروزی آن موردتوجه قرار گرفت، اما در اثنای پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، با توجه به غالب بودن تفکر وابستگی رژیم پهلوی به بلوک غرب و به‌ویژه ایالات‌متحده آمریکا، از جمله اهداف و آرمان‌های مردم انقلابی ایران، دست یافتن به استقلال ملی و برپا کردن حکومتی بود که از این اصل حراست و محافظت نماید؛ چنانکه شعارهایی چون «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی»، «نه شرقی، نه غربی» و... پایه‌های اصلی تفکر انقلاب اسلامی ایران را در زمینه بحث استقلال، بازگو می‌کردند. به‌عبارتی‌دیگر، از منظر نظام جمهوری اسلامی، مفاهیمی چون «نه شرقی، نه غربی» مبتنی بر نفی سلطه، استقلال‌طلبی و تن‌ندادن به حاکمیت خارجی است. به همین جهت، چنین نظامی همواره نیازمند مشارکت و حضور مردم در تمامی عرصه‌های سیاسی و اجتماعی است تا بتواند به کمک آن استقلال ملی را حفظ نماید (ضابط‌پور کاری، ۱۴۰۰: ۱۲۸).

حس میهن‌دوستی

اصل میهن‌دوستی با عواملی مانند درک ایثارگرانه از مفهوم وطن، عشق به سرزمین و مردم ساکن در آن همراه است (Muzropovich et al, 2021: 4). حس میهن‌دوستی است که باعث می‌شود که مردم جامعه برای تأثیرگذاری بر سرنوشت کشور خود و تعالی آن کوشش نمایند و در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مشارکت جویند. لازم به توضیح است که این عامل هرچند با نظام سیاسی حاکم بر کشور می‌تواند ارتباط مستقیم داشته باشد اما لزوماً به حکومت پیوسته نمی‌باشد و

حتی ممکن است مخالفان نظام حاکم نیز در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی مشارکت داشته باشند بدون اینکه با سیاست‌ها و راهبردهای حکومت موافق باشند. چنانکه آیت‌الله سیدعلی حسینی خامنه‌ای در مورد شرکت در دهمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی اظهار داشت: «حتی کسانی که نظام را قبول ندارند، برای حفظ کشور، برای اعتبار کشور بیایند در انتخابات شرکت کنند» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱۰/۱۹). وی همچنین در دوره یازدهم انتخابات مجلس شورای اسلامی مجدداً خاطر نشان کرد: «هرکسی به ایران علاقه‌مند است [باید رأی بدهد]... ممکن است یکی از شخص این حقیر خوشش نیاید، خب نیاید عیبی ندارد [اما] ایران، کشورش را دوست دارد یا نه؟ [پس] باید در انتخابات شرکت کند» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۱۱/۱۶).

حس بیگانه‌ستیزی

عموماً برای توصیف ترس، تحقیر یا بیزاری از خارجی‌ها و به‌طور گسترده‌تر، مردم، ارزش‌ها، آداب‌ورسوم، باورها و حتی مصنوعات متفاوت با فرهنگ خود استفاده می‌شود (Okun et al, 2020: 3). بیگانه‌ستیزی در واقع بیزاری از کسانی است که اهل «اینجا» نیستند؛ «اینجا» به منطقه یا کشوری اشاره می‌کند که سوژه، هویت خود را در آن قرار داده است (Milisavljević & Mićunović, 2019: 241). حس بیگانه‌هراسی در فرهنگ و تفکرات یک ملت در صورتی که ابعاد گسترده‌تری به خود بگیرد، می‌تواند منجر به تئوری «توهم توطئه» شود. کسی که به توهم توطئه مبتلاست، تمام وقایع عمده سیاسی و سیر حوادث و مشی وقایع تاریخی را در دست پنهان و قدرتمند سیاست بیگانه و سازمان‌های مخوف سیاسی و اقتصادی و حتی مذهبی وابسته به آن سیاست می‌پندارد (آبراهامیان و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۹).

احساس وظیفه و تعهد نسبت به جامعه

داشتن احساس مسئولیت و وظیفه نسبت به جامعه و ادای دین به اجتماع از جمله مواردی است که می‌تواند موجب مشارکت بیشتر شود و در صورت کمبود یا فقدان آن بالطبع میزان مشارکت نیز کاهش پیدا می‌کند. تعهد اجتماعی حاکی از هم ذات‌پنداری و وابستگی عاطفی فرد با جامعه است (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷۹). جامعه‌ای که مردمان آن نسبت به هم همزیستی داشته باشند و بر این باور باشند که می‌توانند به یکدیگر جهت رشد، تعالی و پیشرفت کمک کنند، به‌مراتب از جامعه‌ای که فاقد چنین روحیه‌ای است در مناسبات گوناگون حضور فعال‌تری خواهند داشت. پدید آوردن احساس وظیفه و تعهد میان اعضای یک اجتماع، مستلزم زمینه‌هایی است که مهم‌ترین آن تقویت حس خودباوری جهت فائق آمدن بر مسائل متعدد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور است. از سوی دیگر، افزایش همبستگی، ایجاد حس وفاداری به جامعه، تقویت روحیه جمع‌گرایی و تقدم منافع گروهی بر منافع فردی می‌تواند به همراه تقویت حس خودباوری، مردم را برای انجام وظایف اجتماعی و ملی خود به مشارکت‌های عمومی وادارد (مبارکی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۹).

ب) وابستگی به نظام حاکم

پیروی بی‌چون‌وچرا از صاحبان قدرت

در جوامعی که در پیشینه تاریخی خود، تجربه فرمان‌برداری از حکومت‌های توتالیتر و تمامیت‌خواه را داشته‌اند، همچنان در دوران جدید و با پدید آمدن حکومت‌های مردم‌سالار نیز از صاحبان قدرت و دولت‌مردان پیروی بی‌چون‌وچرا می‌کنند و تمامی فرمان‌ها دولت را لازم‌الاجرا و مطاع می‌دانند. در چنین وضعیتی ممکن است دولت نیز از این ویژگی فرهنگی مردم بهره برده و از جامعه انتظار تبعیت تام را جهت پیشبرد مقاصد خود - فارغ از اینکه در راستای منافع ملی باشد یا نه - داشته باشد. باید در نظر داشت که در بسیاری از نظام‌های سیاسی تاریخ، درحالی که مردم از دولت اطاعت می‌کردند، بسیاری از آن‌ها علائم پریشانی و رنج روانی را نیز با خود داشتند (Cunha, et al, 2010: 303). در سوی مقابل، دولت‌ها همواره ادعا

می‌کنند که دارای قدرت اخلاقی برای وادار کردن شهروندان به اطاعت هستند (Edmundson: 2010: 179) و در واقع دارای اقتدار سیاسی و قدرت مشروع می‌باشند و مردم مطیع، خودخواسته و با میل خویش از دولت پیروی کورکوانه می‌کنند. انتظار انجام همه کارها توسط دولت

این مؤلفه به‌ویژه در جامعه ایرانی بسیار رایج است. در فرهنگ سیاسی ایران، حکومت و دولت مسئول و متولی امور عمومی جامعه شناخته می‌شود و مردم و دولت، هر دو چنین باوری دارند. نهادهای مردمی به‌صورت محدود در امور اجتماعی، خدماتی، فرهنگی و مذهبی فعالیت می‌کنند. ضعف مشارکت مردمی عموماً ریشه در پدیده دولت‌محوری دارد که پس از انقلاب مشروطه پایه‌ریزی شد و در دوره رضاشاه و پس آن تقویت و تشدید گردید و در پیامد آن، مردم از پذیرش مسئولیت و تصمیم‌گیری در امور عمومی، به‌ویژه در امور محلی کنار گذاشته شدند. این سنت شکل یافته و نهادی شده همچنان در جامعه ایران رواج دارد؛ مردم بر این باورند که دولت مسئول و متولی همه‌چیز است و اوست که حق تصمیم‌گیری، اجرا، واگذاری و انتقال قدرت به اشخاص را دارد و مردم نیز تجربه و تمرینی در این زمینه ندارند؛ دولت نیز خود را مالک بلامنازع امور عمومی می‌داند و از انتقال آن به مردم و نهادهای مردمی واهمه دارد و پرهیز می‌کند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۸: ۲۰۶).

تأثیرپذیری از شخصیت‌ها و نخبگان سیاسی

نخبگان کسانی می‌باشند که از نظر افکار عمومی به‌واسطه برخورداری از برخی امتیازات مانند تحصیلات، تخصص، جایگاه سیاسی، اعتبار اجتماعی و جایگاه شغلی و... از سایر مردم متمایز می‌شوند. از نظر کارکردی نیز نخبگان کسانی‌اند که انتظار می‌رود دامنه اثرگذاری آن‌ها از افراد عادی جامعه در مسائل گوناگون بیشتر و بالاتر باشد (امینی، ۱۳۸۹: ۴۳). شخصیت‌ها و نخبگان سیاسی چنانچه دارای محبوبیت و اعتبار میان توده مردم باشند، می‌توانند بر میزان مشارکت مؤثر واقع شوند. چنانچه در انتخابات‌ها نیز مشاهده می‌شود که این شخصیت‌ها و نخبگان از نامزدهای حزب یا جناح خود جانب‌داری و حمایت می‌کنند و از مردم می‌خواهند که برای دستیابی به اهداف متعالی و پیشرفت ملی به نامزد مدنظر خود رأی دهند.

نقش مذهب و نگاه دینی در مشارکت

در اسلام مشارکت سیاسی یکی از ویژگی‌های جامعه پیشرفته اسلامی به شمار می‌رود. می‌توان شاخص‌های آن را در الگوی پیشرفت اسلامی در حوزه بینش، ساختار و رفتار نشان داد. در حوزه بینش، دین نگاه ابزاری به قدرت دارد و حکومت امانت الهی تلقی می‌گردد. تبعیت از حاکم و مشارکت در امر سیاسی نیز به‌عنوان یک تکلیف دینی نگریسته می‌شود. به‌طور خلاصه، ساختار نظام سیاسی اسلام به‌گونه‌ای مشارکت‌جویانه سازمان‌دهی می‌گردد (خلوصی، ۱۳۹۱: ۴۵). در همین راستا، در نظام جمهوری اسلامی ایران، مشارکت سیاسی به معنای حق دخالت مردم در تعیین سرنوشت خود با توجه به آموزه‌های سیاسی - دینی است. بر همین اساس دخالت مردم در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و نظارت بر آن‌ها با توجه به اصل اول قانون اساسی به رسمیت شناخته شده است. این مشارکت مبتنی بر اصول قانونی، مذهبی و عرفی حاکم بر روابط اجتماعی مردم ایران، لازمه حفظ و انسجام نظام جمهوری اسلامی ایران است (آب‌نیک، ۱۳۹۶: ۵۹).

مقدس دانستن حکومت

این ویژگی نشأت گرفته از تاریخ سیاسی ایران می‌باشد که در آن پادشاهان و فرمانروایان همواره دارای استمرار حاکمیت مطلق بوده‌اند و قدرت و مسئولیت‌ها را نزد خود قبضه می‌کردند. مردم نیز فرد حاکم یا رئیس را مظهر توانایی و اقتدار و صاحب‌اختیار و فعال مایشاء می‌دانند و افراد پیرامون وی را یا فاقد این خصوصیات می‌پندارند یا صفات فوق را عاریت و تفویض شده از جانب حاکم تام‌الاختیار به دیگر صاحب‌منصبان می‌شناسند؛ بنابراین مردم تصور می‌کنند تنها حاکم و رئیس است که می‌تواند هر مشکل لاینحلی را بگشاید و هر امری را صادر کند و هموست که صلاحیت بهره‌مندی از امکانات،

قدرت و تشریفات و جز این‌ها را دارد (حافظانیا، ۱۳۸۸: ۱۹۷). البته این مطلب با بحث اقتدار سیاسی که در آن مردم نسبت به یک قدرت مشروعیت می‌بخشند و آن را مورد قبول قرار می‌دهند، قدری متفاوت است. در واقع اقتدار سیاسی عبارت است از قدرت اخلاقی و مشروع دولت برای قرار دادن جامعه در تعهد به اطاعت از دستورات، به‌ویژه قوانین خود (Edmundson: 2010: 180). لذا مشارکت می‌تواند مشروعیت دولت را افزایش دهد و یکی از راه‌ها بهبود نگرش شهروندان نسبت به دولت و در نتیجه افزایش تمایل آن‌ها برای رعایت قوانین و مقررات به شمار آید (Berman et al, 2019: 292).

ج) نقش‌آفرینی سیاسی

احساس رضایت سیاسی و اجتماعی

رضایت مردم یک جامعه در زمینه‌های سیاسی و اجتماعی سبب مشارکت و نقش‌آفرینی بیشتر در امور خواهد شد. لذا این اصل ابتدا با توجه به عملکرد حکومت و نظام سیاسی حاکم بر سرزمین زمینه‌سازی می‌شود. مادامی که شهروندان دارای احساس رضایت سیاسی و اجتماعی نباشند، مشارکت و تعاون در امور عمومی نیز کمتر صورت می‌گیرد. چنانچه نظام سیاسی نسبت به وضعیت عمومی جامعه، ارزش‌ها، احساسات و قضاوت‌های اعضای تحت حکومت خود بی‌اعتنا و کم‌توجه باشد، پایه‌های مشروعیت و مقبولیتش سست خواهد شد (عیوضی، ۱۳۸۵: ۲۸).

احساس آزادی سیاسی

هر انسانی در طول زندگی خود نیاز دارد که از حق اولیه آزادی برخوردار باشد. آزادی نیاز هر فردی است که حقوق خود را بشناسد، سخن و اندیشه خود را بیان کند، عقاید و ایده‌های خود را جهت صلاح بشریت عرصه و به جامعه خدمت کند. اصطلاح آزادی شامل تمام جنبه‌های آن از جمله آزادی مذهب، بیان، عدالت، دستاوردهای سیاسی و هر آنچه می‌توان تحت چتر آن تلقی کرد. آزادی واقعی بدون فداکاری افراد برای توسعه یک جامعه خوب بدون اجرای عدالت امکان‌پذیر نیست (Madani, 2011: 116). آزادی یکی از لوازم حیات و تکامل است، یعنی یکی از نیازمندی‌های موجود زنده آزادی است. در نص قرآن یکی از هدف‌هایی که انبیاء داشته‌اند، این بوده است که به بشر آزادی اجتماعی بدهند، یعنی افراد را از اسارت و بندگی و بردگی یکدیگر نجات بدهند (مطهری، ۱۳۹۲: ۱۴).

اعتماد به‌نظام سیاسی

منظور از اعتماد سیاسی، اعتماد بین شهروندان، سیاستمداران و نهادهای سیاسی است که برای یک دموکراسی سالم بسیار حیاتی می‌باشد. اگر رأی‌دهندگان اعتماد خود را به سیاستمداران و نظام‌های سیاسی از دست بدهند، احتمالاً از تعامل خارج می‌شوند یا به گزینه‌های کمتر دموکراتیک یا غیر دموکراتیک روی می‌آورند (Quilter-Pinner et al, 2021: 7) که در این راستا باید خاطر نشان کرد افزایش نارضایتی در طول زمان بی‌اعتمادی بیشتری را ایجاد می‌کند و نارضایتی اولیه باعث تغییرات نزولی بعدی در اعتماد می‌شود (Haugsgjerd & Kumlin, 2019: 16). اعتماد به دولت به‌عنوان پایه و اساس رژیم مشروع عمل می‌کند؛ زیرا در یک سیستم دموکرات، مردم حاکمیت خود را به بازیگران نهادهای عمومی و سیاسی تفویض می‌کنند و اعتبار می‌دهند که چنین حکمی به شیوه‌ای دقیق اجرا خواهد شد. برعکس، یک دولت مشروع زمانی که در اجرای مسئولیت‌ها و وظایف مختلف خود ناکام بماند، به‌مرور مقبولیت و مشروعیتش را از دست می‌دهد (Tanny & Al-Hossienie, 2019: 50).

احساس اثربخشی در ساختار سیاسی کشور

مشارکت از شاخص‌های توسعه اجتماعی، توسعه فرهنگی و توسعه سیاسی در کشورها به شمار می‌رود و از مصادیق حضور مردم در تعیین سرنوشت خود است (هرسیج و محموداوغلی، ۱۳۹۱: ۹). اگر مردم این احساس را داشته باشند که می‌توانند در سرنوشت خود و کشور اثرگذار باشند، با بیشترین میل، آگاهی، شور و هیجان و به‌صورت خودجوش به مشارکت

می‌پردازند. بدیهی است که در حکومت‌های تمامیت‌خواه، هنگامی که قدرت در همه شئون توسط صاحبان قدرت قبضه می‌شود، دیگر جایی برای حضور مردم و شهروندان ساکن در سرزمین نخواهد بود. در این حالت، حتی اگر هم دریچه‌هایی برای مشارکت به روی مردم باز باشد، به صورت فرمایشی خواهد بود و در واقع از منظر سیاسی و اجتماعی ارزشی نخواهد داشت. در چنین شرایطی، جامعه نیز به این نتیجه خواهد رسید که مختصر فرصت‌های پیش رو برای حضورشان در ساختار سیاسی کشور یا حداقل تأثیرگذاری‌شان در آن، نمی‌تواند از اهمیت بالایی برخوردار باشد و رفته‌رفته نسبت به آن روی گردان شده و از شرکت در این عرصه خودداری می‌ورزند. در مقابل اگر نظام سیاسی بتواند آزادی، دموکراسی و فضای باز سیاسی را در سطح جامعه به ارمغان آورد، می‌تواند زمینه را برای حضور فعال و مستمر توده‌ها فراهم کند. در چنین محیطی، مردم که اطمینان دارند می‌توانند با فعالیت‌های خود بر ساختار سیاسی کشور اثرگذار باشند، از طریق نهادهای دموکراتیک و پیوستن به احزاب و دسته‌جات قانونی در این مسیر گام برمی‌دارند.

احساس تأثیرگذاری بر قدرت سیاسی

یکی از ویژگی‌های فرهنگی - روانی مردم که با مشارکت ارتباط دارد، این است که مردم‌باور داشته باشند که می‌توانند بر سیاستمداران و دستورات سیاسی اثرگذار باشند. طبق نظریه‌های ماکس وبر، هر قدر باورها، گرایش‌ها و فرهنگ اجتماعی احساس بی‌قدرتی را در افراد تقویت کند، گرایش آن‌ها به مشارکت کاهش می‌یابد (بهنام‌فر و شاعری، ۱۳۹۷: ۵۳). در طول تاریخ ایران قدرت همواره در دستان فرمانروا و پادشاهان متمرکز بود و این تفکر که صاحبان حکومت تنها مرجع تولید قدرت هستند در فرهنگ سیاسی ایران رخنه کرده بود؛ اما با وقوع دو انقلاب مهم و تأثیرگذار مشروطیت و انقلاب اسلامی ایران، مردم رفته‌رفته بر اهمیت و جایگاه خود در امر کشورداری و نیز تأثیرگذاری‌شان بر قدرت سیاسی واقف شدند. مردم پس از پیروزی در جنبش‌های ایجادشده مزبور، توانستند جایگاه خود را ارتقا بخشند و به عنصری فعال و ثابت در معادلات سیاسی ایران تبدیل شوند.

۲. عوامل مؤثر در عدم مشارکت

این عوامل در دو شاخص کلی بی‌اعتمادی سیاسی (شامل سیاست‌گریزی و بی‌رغبتی به امور سیاسی، نگرش منفی به قدرت سیاسی، ذهنیت وجود شکاف میان مردم و حکومت، بی‌اعتمادی عمومی به احزاب و گروه‌های سیاسی) و همچنین عدم روحیه جمعی (شامل عدم استقبال از فعالیت‌های جمعی و تشکیلاتی، ترجیح مصالح فردی بر مصالح جمعی، عدم روحیه تساهل و تسامح در جامعه) طبقه‌بندی شدند و موردبحث قرار گرفتند.

الف) بی‌اعتمادی سیاسی

سیاست‌گریزی و بی‌رغبتی به امور سیاسی

سیاست‌گریزی و بی‌رغبتی سیاسی معمولاً از گسترش بی‌اعتمادی در سطح بازیگران به بی‌اعتمادی در سطح سیستم پدید می‌آید؛ به این ترتیب که بی‌اعتمادی معطوف به بازیگران خاص سیاسی، به بی‌اعتمادی در سطح سیستمی سرایت می‌کند (Bertsou, 2019: 16) به بیانی دیگر، این احتمال وجود دارد که به علت عملکرد نامطلوب دولت‌های مختلف و پابرجا ماندن مشکلات مردم، جامعه نسبت به کارایی نهاد دولت دچار تردید شود و در نتیجه مشارکت خود در امور عمومی را رفته‌رفته کاهش دهد. همچنین، نگرش منفی به برخی بازیگران سیاسی در جناح‌ها و احزاب مختلف کشور را می‌توان به عنوان یکی از اصلی‌ترین علل سیاست‌گریزی و بی‌رغبتی به امور سیاسی قلمداد کرد. به‌ویژه بازیگرانی که خود در دورانی تصدی امور را بر عهده داشتند و نتوانستند عملکرد قابل قبولی در زمان زمامداری خود داشته باشند. این امر باعث می‌شود

که جامعه دیگر نتواند به آنان و جناحشان اطمینان داشته باشد و به این ترتیب مردم رغبتی برای مشارکت در امور سیاسی مورد نظر آنان نخواهند داشت.

نگرش منفی به قدرت سیاسی

انسان موجودی است که قدرت را دوست دارد و طالب آن است؛ آموزه‌های دینی، اجتماعی و فرهنگی نیز بر این نکته تأکید می‌ورزند. دلیل عمده مطلوبیت قدرت سیاسی برای انسان این است که قدرت سیاسی به وی توانایی اعمال اراده و تحصیل خواسته‌هایش را می‌دهد. قدرت سیاسی برای دارندگان آن از یک سو رضایتمندی پدید می‌آورد و از سوی دیگر میل به بسط و گسترش دایره قدرت و تثبیت اقتدار و نفی تهدیدات و خطرات از آن را به دنبال دارد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۸: ۲۰۴). اما باید در نظر داشت که این نوع نگرش به قدرت مخصوص کسانی است که در اریکه قدرت قرار گرفته‌اند و به نوعی توانسته‌اند جای خود را در ارکان و ساختار سیاسی کشور باز کنند. اما بدیهی است که توده مردم - به ویژه زمانی که از دولت به هر دلیلی ناراضی باشند - اگر قدرت را در اختیار خود نبینند و احساس کنند که دولت آنان را نمایندگی نمی‌کند و با عملکرد نامطلوب خود، خواسته‌های آنان را برآورده نمی‌سازد، نسبت به قدرت نگرشی منفی پیدا خواهند کرد؛ چراکه به این امر اعتقاد پیدا می‌کنند که صاحبان قدرت تنها برای رسیدن به خواسته‌های خود و قبضه کردن بیش از پیش قدرت از مردم استفاده می‌کنند و در واقع دغدغه آن‌ها را ندارند. در مقابل، عملکرد مطلوب از سوی صاحبان قدرت و نیز رضایتمندی از نظام به عنوان یک کل از سوی جامعه، می‌تواند منجر به افزایش مشروعیت و مقبولیت نظام سیاسی شود که قدرت را در اختیار دارد و منجر به تقویت بعد ارزشی و اعتقادی فرهنگ سیاسی مشارکتی شود (پهلوانی‌راد و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۴۲).

ذهنیت وجود شکاف میان مردم و حکومت

کسانی که انتظارات بالاتری از سیاستمداران و دولتمردان دارند، احتمالاً سطوح پایین تری از اعتماد را نسبت به افرادی که انتظارات پایین تری دارند ابراز می‌کنند. پپیا نوریس (۲۰۱۱) استدلال می‌کند که ما در دهه‌های اخیر شاهد ظهور نسلی از «شهروندان انتقادی» بوده‌ایم: شهروندانی که آرمان‌ها و انتظارات دموکراتیک بالاتری از سیاستمداران دارند و بنابراین کمتر به آن‌ها اعتماد دارند، حتی اگر عملکرد آن‌ها و امانت‌داری‌شان بدتر نشده باشد. شهروندان ممکن است به مشروعیت و عملکرد صحیح نهادهای سیاسی و نظام‌های دموکراتیک خود اطمینان پایدار داشته باشند، حتی اگر به سیاستمداران و سایر بازیگران فردی که در آن سیستم‌ها فعالیت می‌کنند، اعتماد پایینی داشته باشند (Quilter-Pinner et al, 2021: 9)، اما باید در نظر داشت که در صورت افزایش بی‌اعتمادی به سیاستمداران، میان مردم و حکومت شکاف ایجاد خواهد شد و باعث رویگردانی توده‌ها از دولت می‌گردد. لذا دولت‌ها همواره تلاش دارند که میان خود و ملت روابط تنگاتنگی برقرار نمایند تا از طریق ایجاد این تنیدگی، علاوه بر آنکه شکافی میان جامعه و دولت به وجود نیاید، بلکه مردم، نهاد دولت را از خود بدانند و برای بهبود وضعیت آن تلاش نمایند.

بی‌اعتمادی عمومی به احزاب و گروه‌های سیاسی

احزاب سیاسی می‌توانند به عنوان ابزار جلب مشارکت مردمی در قالب انتخابات و به جریان انداختن قوانین مربوط به آن و هرچه بیشتر ملموس و عملی شدن این قوانین بسیار مفید باشند و از این جهت، می‌توان احزاب سیاسی را به عنوان رکن اساسی و اصلی ایجاد و تداوم انگیزه‌های مشارکت سیاسی مردم به حساب آورد. در صورتی که از دید مردم جامعه، احزاب سیاسی نیازی را برطرف نکنند و پاسخگوی معضلی نگردند، نمی‌توانند به حیات مؤثر خود ادامه دهند و اگر وجود داشته باشند نیز جز نامی و نشانی نیستند که هر از گاهی و به خصوص در زمان برگزاری انتخابات رخ نشان می‌دهند و پس آن خاموش می‌شوند (عیوضی، ۱۳۸۵: ۲۴۱). بی‌اعتمادی شهروندان به دولت، سیاستمداران، احزاب سیاسی و نهادهای نمایندگی در اغلب کشورهای جهان از دهه ۱۹۷۰ م، به یک هنجار و نه استثنا تبدیل شده است (Bertsou, 2019: 1). اعتماد سیاسی

به‌عنوان چسبی عمل می‌کند که سیستم را کنار هم نگه می‌دارد و به‌عنوان روغنی است که دستگاه سیاست‌گذاری را روان می‌کند. بی‌اعتمادی، یا بهتر است بگوییم بدبینی سیاسی به احزاب، پیامدهای قابل‌تأملی چون کاهش اطمینان به دستگاه دولت و در نتیجه کاهش مشارکت عمومی را می‌تواند به همراه داشته باشد. شهروندان انتقادی بیشتر درگیر فعالیت‌های سیاسی هستند و مسئولین را پاسخگو نگه می‌دارند. وقتی بی‌اعتمادی به بدبینی گسترده تبدیل می‌شود، آنگاه کیفیت و میزان دموکراسی نیز تغییر می‌کند (Devine et al, 2020: 3).

ب) عدم روحیه جمعی

عدم استقبال از فعالیت‌های جمعی و تشکیلاتی

برای دستیابی به توسعه و طی کردن مسیر پیشرفت، نیازمند روحیه تعاون و همکاری آحاد مردم در عرصه‌های گوناگون است. چراکه آبادانی و توسعه هر کشور مستلزم مشارکت جمعی است و بدون این امر نمی‌توان چشم‌انداز روشنی را در نظر گرفت. وجود مشارکت به‌اندازه‌ای ضروری است که در نظریه‌های توسعه برخی آن را هدف نهایی توسعه و برخی دیگر از صاحب‌نظران، مشارکت را ابزاری جهت دستیابی به توسعه و پیشرفت یک کشور قلمداد می‌کنند. فارغ از درستی یا ارجحیت بین این دو ایده که البته مسئله اصلی پژوهش حاضر نیست، مبرهن است که وجود فعالیت‌های جمعی و تشکیلاتی و به عبارتی دقیق مشارکت توده‌های مردم با یکدیگر، نه تنها لازمه تحقق دموکراسی و دمیده شدن روح آزادی در کالبد سرزمینی یک کشور است، بلکه زمینه‌ساز توسعه و سازندگی نیز می‌شود. اما باین‌وجود به نظر می‌رسد که جامعه ایرانی به علت فرهنگ سیاسی خاص و دیرینه خود، هنوز به‌طور قابل‌توجه نتوانسته است که فعالیت‌های جمعی و تشکیلاتی را به‌طور معمول در زندگی خود جاری و ساری سازد؛ چراکه در فرهنگ سیاسی ملت ایران، هیچ‌گاه مردم جایگاه مقبولی نداشته‌اند و فرمانروایان که جمعیت ساکن را همواره رعابای خود تلقی می‌کردند، اجازه کوچک‌ترین مشارکت و حضوری را به جامعه نمی‌دادند، لذا فعالیت‌های جمعی و تشکیلاتی در جامعه ایرانی هنوز نهادینه نشده است.

ترجیح مصالح فردی بر مصالح جمعی

یکی از معماهای اجتماعی، قائل‌شدن تقدم به منافع فردی یا منافع ملی است. اگر پرسیده شود «چرا در وضعیت تضاد بین منافع فردی و منافع جمعی، شهروندان راه تقدم منافع فردی را بر راه تقدم منافع جمعی ترجیح می‌دهند؟» می‌توان وقوع و شیوع انواع اختلالات در سطوح و فازهای مختلف بدنه اجتماعی را به‌عنوان عوامل اثرگذار احتمالی شناسایی کرد (بقائی سرابی، ۱۳۹۴: ۱۹۷). از سوی دیگر، عدم یا کمبود وجود همبستگی اجتماعی میان مردم بسیار مؤثر است. اگر فرد از اعضای یک اجتماع، خود را در کنار یکدیگر و برای پیمودن یک مسیر مشترک احساس نکنند، بدیهی است که سعی خواهند کرد تا با خودمحوری، تنها به خواسته‌های خود دست یازند و به عبارتی، منافع و مصالح جمعی یا ملی را فدای منافع و مصالح فردی کنند. در چنین شرایطی، آزادی و آبادانی کشور و رفاه اجتماعی چندان مطرح نیست و افراد سعی دارند تا منافع خود را تأمین کنند، حتی به این قیمت که به منافع سایر افراد و گروه‌های اجتماعی و حتی مصالح ملی آسیب وارد شود.

عدم روحیه تساهل و تسامح در جامعه

تساهل از ریشه سهل و به معنی آسان گرفتن بر یکدیگر، به نرمی رفتار کردن، سست گرفتن و تسامح نیز تقریباً به همین معنا و معادل سهل‌انگاری، مدارا کردن و فروگذار کردن است (عمید، ۱۳۸۱: ۴۳۳). تساهل و تسامح در مکتب اسلام نیز مورد توجه است و در جهت مدارا با فرد مخالف قابل‌بحث است. معنای مدارا با مخالف در اسلام این است که اگر کسانی وظیفه اسلامی و قلبی خود را انجام ندادند و عقیده غلط و باطلی را به‌عنوان اعتقاد خود انتخاب کردند، اسلام با تکیه بر

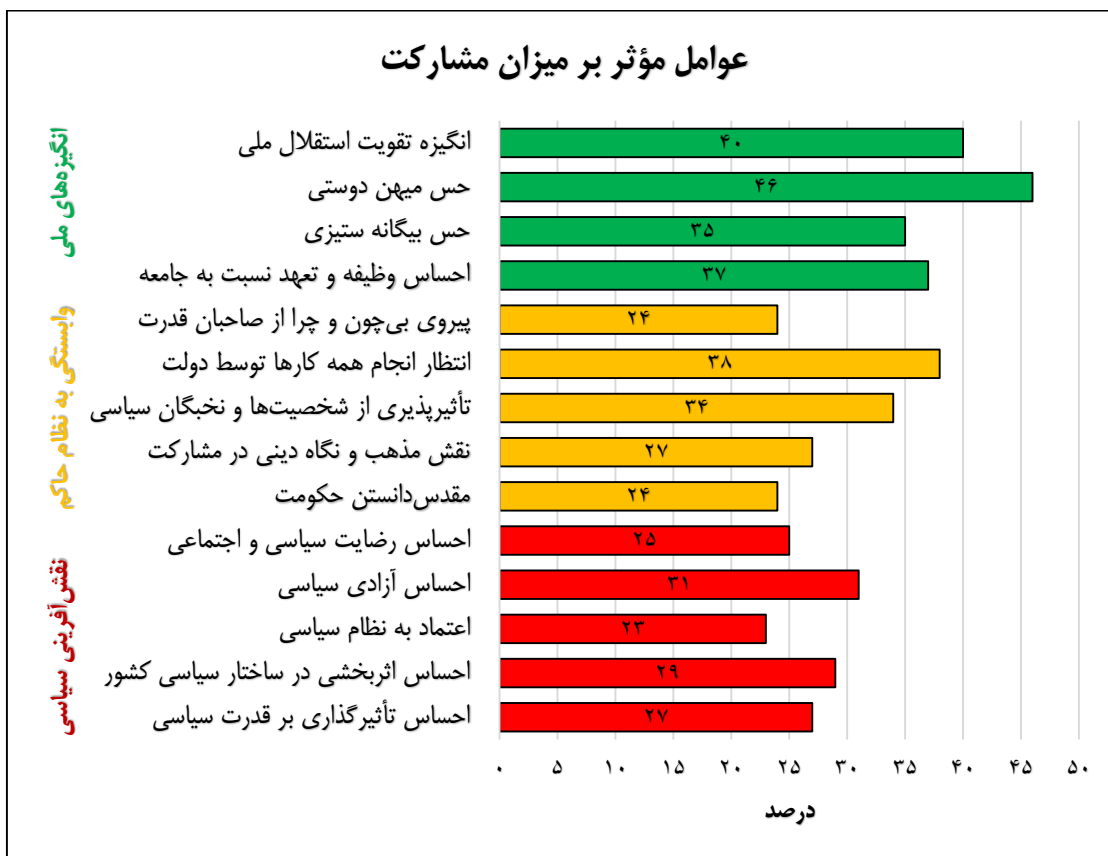
اصل تساهل و تسامح و مدارا نسبت به مخالفان، در برابر آنان به‌زور متوسل نمی‌شود که باید از عقیده خودشان برگردند (سلطانی‌وش و زارعی، ۱۳۹۸: ۴۳). وجود چنین اصلی می‌تواند زمینه همکاری و همزیستی را فراهم کند و علیرغم وجود اختلافات عقیدتی، عملکردی و راهبردی در زمینه‌های مختلف، اعضای اجتماع را به یکدیگر نزدیک سازد. در سوی مقابل، اگر این روحیه در جامعه ضعیف باشد، بر سر بسیاری مباحث ممکن است اختلاف‌نظرهای جدی و عمیق ایجاد شود و زمینه را برای جدایی‌گزینی افراد از یکدیگر و کاهش روحیه جمع‌گرایی و در نتیجه، تضعیف مشارکت جمعی در سطوح مختلف از محلی تا ملی را در پی داشته باشد.

به‌عنوان جمع‌بندی می‌توان بیان نمود که مقاله حاضر با رویکردی آسیب‌شناسانه به عوامل ریشه‌ای موجود در فرهنگ سیاسی جامعه ایرانی پرداخته است و هدف پژوهش آن است که چگونه می‌توان عوامل محدودکننده و کاهش‌دهنده مشارکت سیاسی و اجتماعی در جامعه ایران را به عوامل تقویت‌کننده مشارکت سیاسی - اجتماعی تغییر داد. بدیهی است غفلت از این موضوع می‌تواند صدمات جبران‌ناپذیری بر وحدت، همبستگی و امنیت ملی کشور در بلندمدت داشته و زمینه‌ساز تجزیه و فروپاشی ساختار سیاسی، ملی و تمامیت ارضی کشور را دچار مخاطره سازد. لذا این مقاله، باملاحظه موارد فوق به‌ویژه در مقطع کنونی ایران - که کشور همواره در فواصل زمانی مشخص شاهد برگزاری انتخابات‌های مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان، ریاست‌جمهوری و همچنین شوراها و شوراهای اسلامی شهر و روستا است - اهمیت بسیاری داشته و نتایج آن قابل به‌کارگیری از سوی نهادها و مراجع ذی‌ربط همچون وزارت کشور، سازمان صداوسیما، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست‌جمهوری، مرکز پژوهش‌های مجلس و... می‌باشد. از آنجاکه این پژوهش درصدد است عواملی که مسبب کاهش مشارکت اجتماعی و سیاسی مردم هستند و عمدتاً ریشه در فرهنگ سیاسی ایران دارند را بررسی کرده و در مقابل عواملی که منجر به تقویت مشارکت و ایجاد روحیه همکاری جمعی میان اعضای جامعه می‌شوند را معرفی نماید، لذا در بخش یافته‌های کیفی، به شناسایی این موارد پرداخته شد. چنانچه موارد فوق‌الذکر موردتوجه قرار گیرد و مردم از هر طبقه و دیدگاه فکری در قبال کشور و سرنوشت آن در چارچوب قانون احساس مسئولیت کنند، ساختار سیاسی کشور بیش‌ازپیش دموکراتیک شده و نقش مردم در امر کشورداری افزایش می‌یابد و همچنین زمینه برای دستیابی به توسعه پایدار و ارتقای امنیت ملی فراهم می‌شود.

یافته‌های کمی این تحقیق ناظر بر نتایج پرسشنامه و تحلیل به‌دست‌آمده از آن است. جامعه آماری پرسشنامه افراد آشنا با موضوع پژوهش در رشته‌های تخصصی مرتبط، از جمله جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی، علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی سیاسی، تاریخ و مطالعات فرهنگی می‌باشد که تعداد حجم نمونه آن با توجه به اشباع نظری نتایج و یافته‌های حاصل از داده‌های به‌دست‌آمده از پرسشنامه خبرگانی و نیز گفتگوی حضوری با تعداد ۲۰ نفر کارشناسان یادشده، به ۴۴ نفر رسیده است. ویژگی عمومی پاسخ‌دهندگان شامل جنسیت، سن و میزان تحصیلات می‌شود که پاسخ‌دهندگان از نظر جنسیت ۷۲ درصد مردان و ۲۸ درصد زنان؛ از نظر گروه سنی ۲۸ درصد در رده ۲۰-۳۰ ساله، ۵۰ درصد در رده ۳۱-۴۰ ساله، ۱۶ درصد در رده ۴۱-۵۰ ساله و ۶ درصد در رده سنی ۵۱ ساله و بیشتر؛ و از نظر میزان تحصیلات نیز ۶۶ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۳۴ درصد دارای مدرک دکتری تخصصی بوده‌اند.

گویه‌های پرسشنامه در دو گروه «عوامل مؤثر بر مشارکت» و «عوامل مؤثر بر عدم مشارکت» قرار گرفتند و پاسخ‌دهندگان با توجه به میزان اهمیت هر کدام از این گویه‌ها، نظر خود را ابراز نمودند. پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، نتایج پاسخ‌ها از طریق میانگین‌گیری وزنی، بر اساس میزان اهمیتشان یک‌دست شدند. همچنین لازم به ذکر است که با بهره‌گیری از شیوه تحلیل عاملی در نرم‌افزار SPSS، شاخص‌ها و گویه‌های مربوط به آن‌ها گروه‌بندی و مشخص شده‌اند.

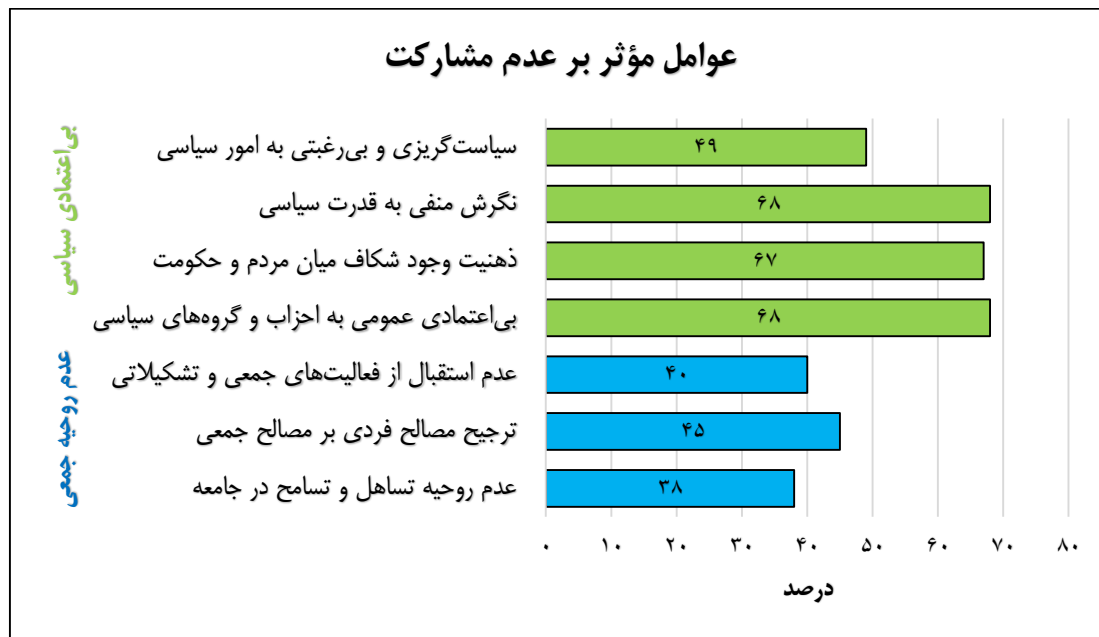
عوامل مؤثر بر میزان مشارکت در سه شاخص اصلی «انگیزه‌های ملی»، «وابستگی به نظام حاکم» و «نقش‌آفرینی سیاسی» که در مجموع چهارده گویه را در برمی‌گرفتند، طبقه‌بندی شدند؛ با توجه به شکل شماره ۱ مشاهده می‌شود که «حس میهن‌دوستی» با ۴۶ درصد در گروه شاخص انگیزه‌های ملی، «انتظار انجام همه کارها توسط دولت» با ۳۸ درصد در گروه شاخص وابستگی به نظام حاکم و «احساس آزادی سیاسی» با ۳۱ درصد در گروه نقش‌آفرینی سیاسی دارای بیشترین میزان اهمیت بوده‌اند.

شکل ۱. میزان اهمیت عوامل مؤثر بر مشارکت مردم ایران

همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد، علاوه بر عوامل مؤثر بر میزان مشارکت، به عوامل مؤثر بر عدم مشارکت‌های سیاسی و اجتماعی مردم ایران نیز پرداخته شد. هفت گویه در دو گروه «بی‌اعتمادی سیاسی» و «عدم روحیه جمعی» قرار گرفتند. با توجه به شکل شماره ۲، در مورد بی‌اعتمادی سیاسی، دو گویه یا عامل «نگرش منفی به قدرت سیاسی» و «بی‌اعتمادی عمومی به احزاب و گروه‌های سیاسی» با ۶۸ درصد از تأثیرگذاری بیشتری نسبت به دو عامل دیگر «ذهنیت وجود شکاف میان مردم و حکومت» (با ۶۷ درصد) و «سیاست‌گریزی و بی‌رغبتی به امور سیاسی» (با ۴۹ درصد) برخوردار بودند. در زمینه شاخص عدم روحیه جمعی، گویه «ترجیح مصالح فردی بر مصالح جمعی» با ۴۵ درصد بیشترین میزان اهمیت را جهت عدم مشارکت مردم داشته است. همچنین «عدم استقبال از فعالیت‌های جمعی و تشکیلاتی» (با ۴۰ درصد) و «عدم روحیه تساهل و تسامح در جامعه» (با ۳۸ درصد) در جایگاه و رتبه‌های بعدی قرار گرفتند.

شکل ۲. میزان اهمیت عوامل مؤثر بر عدم مشارکت مردم ایران

بحث

مشارکت‌های سیاسی - اجتماعی در کشور ایران به شدت تحت تأثیر فرهنگ سیاسی جامعه ایرانی قرار دارد؛ به این معنی که میان مؤلفه‌ها و خصیصه‌های فرهنگ سیاسی با میزان و کیفیت مشارکت‌ها رابطه مستقیمی استوار است. مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی جامعه ایرانی - که با مبحث مشارکت ارتباط دارند - عمدتاً مواردی هستند که در ایجاد روحیه انفعالی در میان مردم و کاهش مشارکت نقش قابل‌ملاحظه‌ای ایفا می‌کنند. چراکه به‌طور کلی فرهنگ سیاسی ایرانیان، فرهنگی تقدیرگراست که در آن جامعه به اهمیت و جایگاه نقش خود در امور سیاسی - اجتماعی و تحولات ناشی از آن واقف نیست و همین امر سبب می‌شود که شاهد روندی نزولی در مشارکت‌های عمومی طی سال‌های اخیر باشیم. بی‌اعتمادی سیاسی و عدم روحیه جمعی شاهبیت‌های فرهنگی ایران در عرصه‌های سیاسی هستند. هرچند که در مقابل، مؤلفه‌هایی نظیر حس میهن‌دوستی، بیگانه‌ستیزی، استقلال‌خواهی و... سبب ایجاد انگیزه جهت حضور مردم در امور مختلف اجتماعی و سیاسی می‌شود، اما چنانکه در یافته‌های پژوهش حاضر و واقعیات موجود قابل‌مشاهده است، عواملی که ریشه در فرهنگ سیاسی تقدیرگرا دارند و منجر به عدم مشارکت یا لااقل کاهش مشارکت جمعی می‌شوند، دارای وزن غیرقابل‌انکاری هستند. درواقع مقصود از انجام پژوهش حاضر نیز پرداختن به این عوامل تعیین‌کننده در میزان مشارکت و عدم مشارکت مردم در مناسبات اجتماعی و سیاسی است که ریشه در فرهنگ سیاسی دارند. از آنجاکه سایر مطالعات انجام‌شده در این زمینه، مبحث مشارکت در جامعه ایرانی را از این منظر به‌طور مستقل مورد تحلیل قرار نداده‌اند، لذا اهمیت این پژوهش و وجه تمایز آن با آثار دیگر، بهتر درک خواهد شد.

نتیجه‌گیری

نتیجه‌گیری نهایی این پژوهش که حاصل از تحلیل‌های به‌دست‌آمده از پرسشنامه خبرگانی و گفتگوی حضوری با ۲۰ نفر از کارشناسان مرتبط با موضوع پژوهش در رشته‌های جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی، علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی سیاسی، تاریخ و مطالعات فرهنگی بوده است، به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- در بخش‌های کیفی و کمی پژوهش، به دو بحث اصلی عوامل مؤثر بر مشارکت و عوامل مؤثر بر عدم مشارکت پرداخته شد. چنانچه از نتایج این مطالعه برمی‌آید، در حوزه «انگیزه‌های ملی»، حس میهن‌دوستی و تقویت استقلال ملی از اهمیت قابل توجهی برخوردار بوده است. بدین معنا که جامعه ایرانی فارغ از نوع دیدگاه‌شان به نهاد دولت، با انگیزه میهن‌خواهی و وطن‌دوستی در مشارکت‌های گوناگون شرکت جسته و نقش‌آفرینی می‌کنند.

- «انگیزه تقویت استقلال ملی» نیز با توجه به پیشینه تاریخی کشور و دخالت‌های دول خارجی در امور داخلی ایران باعث شده که مردم به تحرک در راستای حاکمیت بر تعیین سرنوشت خود پرداخته و مشارکت بیشتری داشته باشند.

- در زمینه «وابستگی مردم به نظام حاکم» نیز انتظار انجام همه کارها توسط دولت و اینکه دولت مسئول و موظف در اداره امور عمومی است، باعث شده که مردم با مشارکت به‌خصوص در انتخابات، مسئولیت‌ها را به دولت و سایر نهادهای متولی امور عمومی، تفویض کنند.

- در زمینه «نقش‌آفرینی سیاسی» نیز چنانچه از نتایج برمی‌آید، احساس آزادی سیاسی در مشارکت مردم نقش داشته و در مقابل، اعتماد به‌نظام سیاسی از میزان اهمیت پایینی برخوردار بوده است.

- پس از بررسی میزان مشارکت مردم، عوامل مؤثر بر عدم مشارکت نیز مورد بحث قرار گرفت که طی آن مبرهن شد دو شاخص «بی‌اعتمادی سیاسی» و «عدم روحیه جمعی» می‌توانند بر این شرایط مؤثر واقع شوند. در زمینه بی‌اعتمادی سیاسی باید بیان کرد که نگرش منفی به قدرت سیاسی و بی‌اعتمادی به احزاب و گروه‌های سیاسی در راستای اعتماد پایین نسبت به‌نظام سیاسی که پیش‌تر ذکر گردید، موجب شده که مردم اعتماد کمتری نسبت به نهادهای سیاسی و اجتماعی داشته باشند. در حوزه عدم روحیه جمعی نیز، اهمیت مصالح فردی و اولویت قرار دادن آن به منافع ملی، سبب گردیده که عامل ترجیح مصالح فردی بر مصالح جمعی بیشترین تأثیر را بر عدم مشارکت‌های سیاسی - اجتماعی داشته باشد.

این مقاله با رویکرد کاربردی و حل مسئله به یکی از دغدغه‌های اصلی جامعه ایرانی در حوزه فرهنگ سیاسی و اجتماعی پرداخته و با رویکردی مسئله محور به شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار در عدم یا ضعف مشارکت سیاسی - اجتماعی جامعه ایرانی و همچنین مؤلفه‌های تقویت‌کننده مشارکت سیاسی و اجتماعی پرداخته است. بی‌تردید این پژوهش می‌تواند جهت برنامه‌ریزی‌های انتخاباتی، مدیریت اجتماعی و مدیریت سیاسی فضا مفید واقع شود؛ چراکه تلاش جهت تقویت مشارکت با در نظر گرفتن فرهنگ سیاسی جامعه ایرانی، فعالیت‌های اجتماعی پایدار و باثبات را برای کشور به ارمغان می‌آورد.

حامی مالی

این اثر حامی مالی ندارد.

سهام نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل و بخش‌های انجام پژوهش سهم برابر داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند، به‌ویژه کسانی که کار ارزیابی کیفیت مقالات را انجام دادند، تشکر و قدردانی می‌نمایند.

منابع

- افروغ، عماد. (۱۳۹۴). چند پرسش اساسی پیرامون فرهنگ و نظریه فرهنگ. دو فصلنامه دین و سیاست فرهنگی، ۲ (۴)، ۲۲-۷.
- امینی، پرویز. (۱۳۸۹). *جامعه‌شناسی ۲۳ خرداد*، چاپ ششم، مشهد: انتشارات آفتاب توسعه.
- آبراهامیان، یرواند؛ اشرف، احمد و همایون کاتوزیان، محمدعلی. (۱۴۰۰). *جستارهایی درباره تئوری توطئه در ایران*. ترجمه محمدابراهیم فتاحی، چاپ هجدهم، تهران: نشر نی.
- آب‌نیک، حسن. (۱۳۹۶). بررسی مشارکت سیاسی در طبقه متوسط جامعه ایران. دو فصلنامه پژوهش سیاست نظری، ۱۱ (۲۱)، ۸۳-۵۷.
- آشوری، داریوش. (۱۳۹۷). *تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ*. چاپ هفتم، تهران: انتشارات آگه.
- بقائی سراپی، علی. (۱۳۹۴). عوامل مؤثر بر تقدم منافع فردی بر منافع جمعی در شهر زنجان. فصلنامه مدیریت شهری، ۱۴ (۳۸)، ۱۹۷-۲۱۴.
- بهنام‌فر، محمدحسن و شاعری، فاطمه. (۱۳۹۷). بررسی رابطه شاخص‌های فرهنگ سیاسی با میزان مشارکت سیاسی در اسفراین. فصلنامه مطالعات فرهنگی - اجتماعی خراسان، ۱۳ (۲)، ۷۴-۴۷. doi:10.22034/fakh.2019.93137
- بیگدلو، مهدی. (۱۴۰۰). مهم‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ سیاسی ایرانیان در عرصه شبکه‌های اجتماعی از منظر نخبگان دانشگاهی. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۶ (۲)، ۷۲-۴۳. doi:10.22034/ipsa.2021.432
- پناهی، محمدحسین و بنی‌فاطمه، سمیه‌السادات. (۱۳۹۴). فرهنگ سیاسی و مشارکت سیاسی زنان. فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۲ (۶۸)، ۷۷-۳۵. doi:10.22054/qjss.2015.1280
- پهلوانی‌راد، علیرضا؛ اژدری، بهناز و حسنی باقری، مهدی. (۱۴۰۲). تبیین جامعه‌شناسی رفتار سیاسی با فرهنگ سیاسی مشارکتی بعد از انقلاب اسلامی ایران. فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۴ (۱۴)، ۲۵۲-۲۳۳. doi: 20.1001.1.27835200.1402.4.2.8.5
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۸). *جغرافیای سیاسی ایران*، چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت.
- حسینی، سیدجواد. (۱۳۹۴). *بایسته‌های تمدن اسلامی در اندیشه‌های شهید مطهری (ره)*. فصلنامه تخصصی علوم انسانی اسلامی، ص ۱۱ و ۱۲، ۱۹۱-۱۸۳.
- خلوصی، محمدحسین. (۱۳۹۱). شاخص مشارکت اسلامی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. معرفت سیاسی، ۴ (۲)، ۶۷-۴۵.
- خوش‌فر، غلامرضا؛ امینیان، صدیقه و میرزاخان، شهربانو. (۱۳۹۶). تحلیل مشارکت سیاسی شهروندان؛ مطالعه موردی شهروندان شهر گرگان. فصلنامه مطالعات سیاسی، ۹ (۳۶)، ۱۴۸-۱۱۹.
- رفیع، حسین؛ عباس‌زاده مرزبالی، مجید و قهرمان، میثم. (۱۳۹۷). فرهنگ سیاسی؛ یک بررسی مفهومی و نظری. فصلنامه سیاست، ۵ (۱۷)، ۲۳-۴۱.
- سبکتگین‌ریزی، قربانعلی؛ روهنده، مجید؛ بساطیان، سید محمد و جعفری، احمد. (۱۳۹۵). رضایتمندی و مشارکت سیاسی - اجتماعی مطالعه موردی: شهروندان شهر کرج. نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۷ (۶۳)، ۹۷-۱۱۶. doi:10.22108/jas.2016.20498
- سپهرنیا، روزیتا؛ جلالی‌راد، محمدصادق و آرش، مجید. (۱۴۰۱). تبیین شاخص‌های قدرت نرم در فرهنگ سیاسی ایران از دیدگاه نخبگان. فصلنامه مطالعات قدرت نرم، ۱۲ (۳۱)، ۵۳-۲۹. doi:20.1001.1.23225580.1401.12.4.1.2
- سلطانی‌وش، علی و زارعی، مجتبی. (۱۳۹۸). جایگاه تساهل و تسامح در اندیشه سیاسی آیت‌الله سیدعلی حسینی خامنه‌ای. فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ۲۳ (۷۸)، ۶۴-۴۱.
- شمس‌الدینی، زهرا و مقصودی، سوده. (۱۴۰۰). تقدیرگرایی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن (مورد مطالعه: شهروندان ۱۸ تا ۶۵ ساله شهر کرمان). مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۱۵ (۱)، ۸۸-۱۱۱. doi:10.22034/jss.2021.247305
- ضابط‌پور کاری، غلامرضا. (۱۴۰۰). بازشناسی اصل «نه شرقی و نه غربی» با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (ره). فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۲ (۷)، ۱۴۶-۱۲۷. doi: 20.1001.1.27835200.1400.2.3.6.1

- عباس‌زاده مرزبالی، مجید. (۱۳۹۹). نقش مشارکت سیاسی در تقویت هویت ملی. *سیاست‌پژوهی*، ۱۷ (۱۹)، ۳۰-۱۸. doi:10.2783.4999/QJPR.2107.1175.06
- عشایری، طاها و عادل، هانیه. (۱۴۰۱). تحلیل الگوی مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۸-۱۳۸۴). *دوفصلنامه علمی دانش سیاسی*، ۱۸ (۳۶)، ۵۱۴-۴۸۵. doi:10.30497/pkn.2022.241795.2905
- عمید، حسن. (۱۳۸۱). *فرهنگ عمید*، چاپ بیست‌وچهارم، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- عیوضی، محمدرحیم. (۱۳۸۵). *مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران*، چاپ اول، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- فاطمی‌نیا، محمدعلی. (۱۳۹۸). صدسال فرهنگ سیاسی در ایران: فراتحلیل آثار پژوهشی مرتبط با دوره مشروطه تا انقلاب اسلامی. *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۲۲ (۸۶)، ۶۰-۳۷. doi: 20.1001.1.17350727.1398.22.86.2.0
- قریشی، فردین؛ عزیززاده اقدم، محمدباقر و ابراهیمی ترکمانی، اشرف. (۱۳۹۱). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی زنان بالای ۲۰ سال شهر تبریز. *دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، ۱ (۲)، ۱۴۱-۱۱۵.
- قوام، سید عبدالعلی. (۱۳۸۲). *سیاست‌های مقایسه‌ای*، چاپ پنجم، تهران: انتشارات سمت.
- گلایبی، فاطمه و اخشی، نازیلا. (۱۳۹۴). مشارکت اجتماعی و نشاط اجتماعی. *فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۶ (۵۹)، ۱۶۰-۱۳۹. doi: 20.1001.1.20085745.1394.26.3.8.6
- مطهری، مرتضی. (۱۳۹۲). *آزادی معنوی*، چاپ شصت‌ویکم، تهران: انتشارات صدرا.
- مهرگان، فرهاد؛ فقیهی، ابوالحسن و میرسیاسی، ناصر. (۱۳۹۷). نقش مشارکت سیاسی و نظام دموکراتیک در شکل‌دهی فرهنگ سیاسی. *فصلنامه خط‌مشی‌گذاری عمومی در مدیریت*، ۹ (۳۹)، ۱۹-۱.
- هرسیج، حسین و محموداوغلی، رضا. (۱۳۹۱). بررسی رابطه مشارکت سیاسی و احساس امنیت اجتماعی در بین شهروندان اصفهانی. *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، ۱ (۲)، ۲۰-۱. doi: 20.1001.1.23221453.1391.1.2.1.0
- یوسفی، علی؛ فرهودی‌زاده، مارینا و لشکری‌دربندی، مرضیه. (۱۳۹۱). فشار هنجار تعهد اجتماعی در ایران. *نشریه جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۳ (۴۶)، ۱۹۲-۱۷۹. doi: 20.1001.1.20085745.1391.23.2.9.4

References

- Abbaszadeh Marzbali, M. (2020). The role of political participation in strengthening national identity. *Crisis Studies of the Islamic World*, 17 (19), 18-30. doi:10.2783.4999/QJPR.2107.1175.06 [In Persian]
- Abniki, H. (2017). The Examination of Political Participation among Iranian Society' Middle Class. *Journal of Theoretical Politics Research*, 11 (21), 57-83. [In Persian]
- Abrahamian, Y., Ashraf, A., & Homayoun Katouzian, M. A. (2021). *Essays on Conspiracy Theory in Iran*, translated by Mohammad Ebrahim Fattahi, 18th edition, Tehran: Nay Publishing. [In Persian]
- Afrogh, E. (2015). Some basic questions about culture and cultural theory. *Journal of Religion and Cultural Politics*, 2 (4), 22-7. [In Persian]
- Almond, G. A. (1990). *the study of Dolitical culture, in A Disciplin divided: School and sects in political science*, Newbulu park, sage.
- Amid, H. (2002). *Amid's Literature*. 24th edition, Tehran: Amirkabir Publishing. [In Persian]
- Amini, P. (2010). *Sociology of June 12*. 6th edition, Mashhad: Aftab Tose Publications. [In Persian]
- Ashayeri, T., & Adel, H. (2022). Analysis of the model of political participation in the I.R.Iran (2005-2019). *Journal of Political Science*, 18 (36), 485-514. doi:10.30497/pkn.2022.241795.2905 [In Persian]
- Ashouri, D. (2018). *Definitions and Concept of Culture*, 7th edition, Tehran: Agah Publications. [In Persian]
- Azizi, N., & Ahmad, A. (2021). Changing dynamics of political culture. *International Journal of Social Science and Education Research*, 3 (2), 56-58.

- Baghaei Sarabi, A. (2015). Factors affecting the priority of individual interests over collective interests in the city of Zanjan. *Journal of Urban Management*, 14 (38), 197-214. [In Persian]
- Behnamfar, M. H., & Shaeriy, F. (2018). Investigating the relationship between political culture indicators and political participation in Esfarayen. *Journal of Cultural and Social Studies of Khorasan*, 13 (2), 47-74. doi:10.22034/fakh.2019.93137 [In Persian]
- Berman, E., Callen, M., Gibson, C. C., Long, J. D., & Rezaee, A. (2019). Election fairness and government legitimacy in Afghanistan. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 168, 292-317. doi:10.1016/j.jebo.2019.10.011
- Bertsou, E. (2019). Political Distrust and its Discontents: Exploring the Meaning, Expression and Significance of Political Distrust. *Societies*, (9) 72, 1-18. doi:10.3390/soc9040072
- Bigdelo, M. (1400). The most important components and indicators of Iranian political culture in the age of social networks from the perspective of academic elites. *Journal of Political Science*, 16 (2), 72-43. doi:10.22034/ipsa.2021.432 [In Persian]
- Cunha, M. P., Rego, A., & Clegg, S. R. (2010). Obedience and Evil: From Milgram and Kampuchea to Normal Organizations. *Journal of Business Ethics*, 97 (2), 291-309.
- Da Silva, C. F., Clark, T. N., & Vieira, B. M. (2015). *Political Culture, The International Encyclopedia of Political Communication*, Portugal: Univercity of Lisbon.
- Devine, D., Gaskell, J., Jennings, W., & Stoker, G. (2020). Exploring Trust, Mistrust and Distrust, *the 1st Digital Workshop of the ESRC 'TrustGov' project 20th April 2020, 1-29.*
- Edmundson, W. A. (2010). Political Authority, Moral Powers and the Intrinsic Value of Obedience. *Oxford Journal of Legal Studies*, 30 (1), 179- 191. doi:10.1093/ojls/gqq008
- Etwell, R. (1997). *European political Cultures*. London: Routledge.
- Eyvazi, M. R. (2006). *Political Participation in the Islamic Republic of Iran*, First Edition, Tehran: Islamic Revolution Documents Center Publications. [In Persian]
- Fateminia, M. A. (2019). A Meta-analysis of Studies Related to Iranian Political Culture: From the Constitutional Revolution to the Islamic revolution. *Strategic Studies Quarterly*, 22 (86), 37-60. doi: 20.1001.1.17350727.1398.22.86.2.0 [In Persian]
- Golabi, F., & Akshai, N. (2015). Social Happiness and Social Participation. *Journal of Applied Sociology*, 26 (59), 139-160. doi: 20.1001.1.20085745.1394.26.3.8.6 [In Persian]
- Hafeznia, M. R. (2009). *Political Geography of Iran*. Third Edition, Tehran: Samt Publications. [In Persian]
- Harsij, H., & Mahmoodoghli, R. (2012). Investigating the Relationship between Political Participation and Social Security Feeling among Isfahan Citizens. *Strategic Research on Social Probmsels*, 1 (2), 20-1. doi: 20.1001.1.23221453.1391.1.2.1.0 [In Persian]
- Haugsgjerd, A., & Kumlin, S. (2019). Downbound spiral? Economic grievances, perceived social protection and political distrust. *West European Politics*, 43 (3), 1-22. doi:10.1080/01402382.2019.1596733
- Hosseini, S. J. (2015). The Essentials of Islamic Civilization in the Thoughts of Martyr Motahari. *Sadra Specialized Quarterly Journal of Islamic Humanities*, 11 and 12, 183-191. [In Persian]
- Kholousi, M. H. (2012). Islamic Participation Index in the Iranian Islamic Model of Progress. *Political Knowledge*, 4 (2), 45-67. [In Persian]
- Khoshfar, Gh., Aminian, S., & Mirzakhani, Sh. (2017). Analysis of Citizens' Political Participation; A Case Study of Citizens in Gorgan City. *Journal of Political Studies*, 9 (36), 119-148. [In Persian]
- Lialiouti, Z. (2015). Contesting the anti-totalitarian consensus: the concept of national independence, the memory of the Second World War and the ideological cleavages in post-war Greece. *National Identities*, 18 (2), 1-19. doi:10.1080/14608944.2014.987659
- Liu, K. H. (2023). Exploring Relationships Between Nonprofit Participation and Political Participation in Asian Context, *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, October 2022. doi:10.1007/s11266-022-00538-8
- Madani, A. H. (2011). Freedom and Its Concept in Islam. *2nd International Conference on Humanities, Historical and Social Sciences IPEDR*, Singapore, 17, 116-120.

- Mehregan, F., Faghihi, A., & Mirsepasi, N. (2018). The role of political participation and the democratic system in shaping political culture. *Journal of Public Policy in Management*, 9 (39), 19-1. [In Persian]
- Milislavljević, V., & Mićunović, N. (2019). *Xenophobia, Identity and new forms of Nationalism*, Belgrade: Institute of Social Sciences.
- Mofoluwawo, E. O. (2014). Social, Cultural and Economic Discrimination to Women Participation in African Politics: The Case of Nigeria. *International journal of learning & Development*, 4 (1), 168-174. doi:10.5296/ijld.v4i2.5427
- Motahari, M. (2013). *Spiritual Freedom*, 61st edition, Tehran: Sadra Publications. [In Persian]
- Muzropovich, S. I., Baxodirjon ogli, Y. A., & Muhammadali ogli, S. B. (2021). Scientific and Methodological Fundamentals of Studying the Concept of Patriotism. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 3, 4-8.
- Okun, O., ŞEN, C., & Arun, K. (2020). How Do Paternalistic Leader Behaviors Shape Xenophobia in Business Life? *International Journal of Organizational Leadership*, 9, 1-19. doi:10.33844/ijol.2020.60487
- Pahlavani Rad, A. R., Ajhdari, B., & Hassani Bagheri, M. (2023). Explaining the Sociology of Political Behavior with Participatory Political Culture after the Islamic Revolution of Iran. *Journal of Political Sociology of the Islamic Revolution*, 4 (14), 252-233. doi: 20.1001.1.27835200.1402.4.2.8.5 [In Persian]
- Panahi, M. H., & Bani Fatemeh, S. A. (2018). Political Culture and Women's Political Participation. *Journal of Social Sciences*, 22 (68), 35-77. doi:10.22054/qjss.2015.1280 [In Persian]
- Qavam, S. A. (2003). *Comparative Politics*, Fifth Edition, Tehran: Samt Publications. [In Persian]
- Qoreishi, F., Alizadeh Aghdam, M. B., & Ebrahimi Torkmani, A. (2012). Study of factors affecting social participation of women over 20 years of age in Tabriz. *Journal of Economic Sociology and Development*, 1 (2), 115-141. [In Persian]
- Quilter-Pinner, H., Statham, R., Jennings, W., & Valgarosson, V. (2021). *Trust issues Dealing with distrust in politics*. London: Institute for Public Policy Research.
- Rafi, H., Abbaszadeh Marzbali, M., & Ghahreman, M. (2018). Political Culture; A Conceptual and Theoretical Study. *Journal of Politics*, 5 (17), 23-41. [In Persian]
- Saboktaginrizi, Gh. A., Rouhandeh, M., Basatian, S. M., & Jafari, A. (2016). Satisfaction and political-social participation (A survey). *Journal of Applied Sociology*, 27 (63), 97-116. doi:10.22108/jas.2016.20498 [In Persian]
- Sepehria, R., Jalali Rad, M. S., & Arash, M. (2023). Explanation of indicators of soft power in Iran's political culture from the point of view of elites. *Journal of Soft Power Studies*, 12 (31), 29-53. doi:20.1001.1.23225580.1401.12.4.1.2 [In Persian]
- Shams Aldini, Z. & Maghsoudi, S. (2021). Investigating the Rate of Fatalism and Social Factors affecting on it (Case Study: 18-65 years old Citizens in Kerman). *Iranian Journal of Social Studies*, 15 (1), 88-111. doi:10.22034/jss.2021.247305 [In Persian]
- Soltani Vash, A., & Zarei, M. (2019). The Place of Tolerance and Tolerance in the Political Thought of Ayatollah Seyyed Ali Hosseini Khamenei. *Journal of Epistemological Studies in the Islamic University*, 23 (78), 41-64. [In Persian]
- Tanny, T. F., & Al-Hossienie, C. A. (2019). Trust in Government: Factors Affecting Public Trust and Distrust. *Jahangirnagar Journal of Administrative Studies, Department of Public Administration*, 12, 49-63.
- Yousefi, A., Farhoodizadeh, M., & Lashkari Darbandi, M. (2012). Pressure of Societal Commitment Norm in Iran. *Journal of Applied Sociology*, 23 (46), 179-192. doi: 20.1001.1.20085745.1391.23.2.9.4 [In Persian]
- Zabitpour Kari, Gh. R. (2021). Recognition of the principle of "neither East nor West" with emphasis on the view of Imam Khomeini. *Journal of Political Sociology of the Islamic Revolution*, 2 (7), 127-146. doi: 20.1001.1.27835200.1400.2.3.6.1 [In Persian]
- www. Khamenei.ir